

УДК 338.432

Ю. В. Онищук,

аспірантка, Національний науковий центр "Інститут землеробства УААН"

ЦУКРОБУРЯКОВИЙ КОМПЛЕКС ВІННИЧНИНИ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ

У статті розглядається сучасний стан та перспективи розвитку цукробурякового комплексу. Визначені основні проблеми розвитку галузі та обґрунтовані шляхи подолання кризи у цукробуряковому комплексі.

Modern state and perspectives of sugar beet complex development are considered. The main problems of this branch development are determined and the ways of crisis overcoming in sugar beet complex are substantiated.

Ключові слова: цукробуряковий комплекс, конкурентоспроможність, рентабельність, рента, ціна, ринки збуту, агрохолдинг, конкуренція, олігополія.

Key words: sugar beet complex, competitiveness, profitability, rent, price, sales markets, agroholding, competition, oligopoly.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виробництво цукру системно скорочується у всіх регіонах України. Основною причиною цього явища у Вінницькій області вважають скорочення посівних площ цукрової сировини. Дійсно, 2010 р. на полях України у всіх секторах економіки сільського господарства і домогосподарств населення за попередніми статистичними оцінками вирощено лише 13,7 млн т цукрових буряків, або на 36% більше, ніж у попередньому 2009 р. Ринок цукрової сировини, як насінництво, заводами не координується, а тому перетворюється на примітивний бартер.

Ринок цукру зазнає тиску від конкурентів — виробників цукру з тростини. Складається ситуація, коли Україна перетвориться на нето-імпортера цукру з тростини, але ринкова ціна на внутрішньому ринку зросте відповідно до курсу долара. У кризовий період цукробуряковий комплекс (ЦБК) може повністю збанкрутувати, а його підприємства можуть бути проданими холдингами іноземним компаніям. Розроблення шляхів подолання кризи у ЦБК є важливим завданням національної економіки.

Метою дослідження є наукове обґрунтування шляхів подолання кризи у цукробуряковому комплексі Вінниччини.

Методологія і методика дослідження. Принциповим підґрунтям дослідження виступає методологія узагальнення фактів, що складають економічний процес і перевірка гіпотез. На основі методів індукції та дедукції розробляються заходи економічної політики, наукові принципи територіальної організації, моделі стратегічного розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Критерієм ефективності ЦБК визнано конкурентоспроможність як в цілому, так і на рівні окремих регіонів та підприємств. Конкурентоспроможність цукрових заводів залежить від загальної економічної ситуації в Україні та у сусідній галузі — сільському господарстві. Факторами конкурентоспроможності є обсяг виробництва і ринкова ціна виробленої цукрової сировини. Відтворювальний процес ЦБК гарантується холдингами, зокрема системою інвестування у насінництво, доглядом за посівами, фізичним капіталом, системою управління. Саме за холдингами вбачається розв'язання проблем фінансово-кредитного і матеріального забезпечення виробництва. Дочірні підприємства агрохолдингів виконують роль техніко-технічного і технологічного забезпечення виробничих процесів у сільському господарстві та переробці сільськогосподарської сировини.

Цукровий буряк є важливою технічною культурою, що дає сировину для цукрової промисловості, але управлінню ЦБК треба зважати на потенційного конкурента — олійні культури. При вирішенні питання конкурентоспроможності потрібно мати на увазі, що цукробурякове виробництво є стратегічно-пріоритетною галуззю народного господарства, в якій зосереджені значні матеріально-технічні, фінансові та трудові ресурси. Ще донедавна питома вага галузі складала 25% всього промислового виробництва області, від 20—80% формували місцеві бюджети, а бурякоцукровий комплекс давав робочі місця 150 тисячам селян і працівникам цукрових заводів районних центрів області.

Таблиця 1. Роль та місце ЦБК України у світі

	1990			2005			2020		
	Вал, млн т	Урожайність, т/га	Площа, млн га	Вал, млн т	Урожайність, т/га	Площа, млн га	Вал, млн т	Урожайність, т/га	Площа, млн га
Весь світ	309,2	35,7	8,7	241	44,5	5,4	252	47	5,36
Франція	31,7	66,8	0,5	29,3	77,3	0,4	29	75	0,39
Німеччина	30,4	49,7	0,6	25,3	60,2	0,4	25	60	0,42
США	25	44,8	0,6	25,1	50,0	0,5	25	50	0,50
Україна	44,3	27,6	1,6	15,5	24,8	0,6	24	60	0,40
Болгарія	0,6	16,0	0,04	24,7	19,1	1,3	24	20	1,20
Російська Федерація				21,4	27,5	0,8	24	30	0,80
Польща	16,7	38,0	0,4	11	38,3	0,3	12	40	0,30
Китай	14,5	21,7	0,7	7,9	33,8	0,2	10	30	0,33
Великобританія	7,9	40,7	0,2	8,5	57,4	0,1	9	60	0,15
Італія	11,8	43,0	0,3	8,6	38,7	0,2	9	45	0,20
Іспанія	7,4	43,7	0,2	6,7	65,4	0,1	7	65	0,11
Нідерланди	8,6	69,0	0,1	5,8	61,2	0,1	6	60	0,10
Австрія	2,5	50,1	0,05	3,1	69,0	0,0	3	70	0,04
Греція	2,8	60,5	0,05	2,6	63,5	0,0	3	60	0,05
Данія	3,5	55,0	0,06	2,8	57,6	0,0	3	60	0,05
Угорщина	4,7	36,1	0,1	3,1	50,1	0,1	3	50	0,06
Швеція	2,8	55,6	0,05	2,4	50,0	0,0	2	50	0,04
Канада	0,9	39,1	0,02	0,7	52,2	0,0	1	50	0,02
Румунія	3,3	20,2	0,2	0,7	30,2	0,0	1	30	0,03
Фінляндія	1,1	35,6	0,03	1,2	37,8	0,0	1	40	0,03
Швейцарія	0,9	60,4	0,01	1,6	84,2	0,0	1	84	0,01
Білорусь				3,1	31,6	0,1	0	30	0,00
Україна до світу (%)	14,3			6,4			9,5		

Джерело: Розроблено за даними Держкомстату України і ФАО ООН (<http://www.fao.org>).

Причиною стагнації є хибна політика реформаторів, що призвела до глибоких кризових явищ. Кількість цукрових заводів в Україні зменшилась з 192 у 1990 р. до 39 у 2009 р. Причиною цього явища було скорочення площі посівів буряків з 1607 тис. га у 1990 р. до 322 тис. га у 2009 р. Незважаючи на те, що врожайність цукрових буряків збільшилась з 276 (1990) до 315 центнерів (2009), валовий збір зменшився з 44,3 млн (1990) до 10,1 млн т у 2009 р. У Вінницькій області з 29 цукрових заводів залишилося 9, а працювало 6 заводів. Втрачено сировинну базу ЦБК, хаотично рухливим виявився ринок цукрової сировини і цукру, що поставило під загрозу конкурентоспроможність ЦБК на ринку з урахуванням надходження цукру з тростини. Ринкова нестабільність є вирішальною причиною того, що ЦБК області не може забезпечити як внутрішній, так і зовнішній ринки збуту.

Всі ці та інші кризові чинники є предметом дискусії як на теоретичному рівні (П.Т.Саблук та його інститут), так і на рівні фахівців Міністерства аграрної політики (Б.К. Супіханов та інші). Згідно з розробками академічних вчених ціна на цукрові буряки повинна формуватися на рівні нормативної собівартості плюс рентабельність і рента, а різниця між ринковою ціною закупівель заводами і собівартістю повинна відшкодовуватися державою за рахунок бюджетних коштів. Такий підхід не можна виз-

нати ринковим, а тому він веде у глухий кут нестатку коштів. Принципи представників галузевого міністерства не наче базуються на ринкових засадах, але практично нічим не вирізняються від галузевої науки.

У своїх пропозиціях ми виходимо з того, що ринок не повинен перетворюватися на прихований державний сектор економіки. Неприпустимим є також розширення бартерних угод у сфері переробки

давальницької сировини, що виключає дію економічних законів конкуренції і менеджменту галузі. Альтернативними треба вважати два підходи: 1) конкуренції виробників українського цукру з іноземним дешевим цукром з тростини; 2) олігополію ЦБК, яка заснована на політиці протекціонізму і автаркції ринку цукрової сировини і цукру на внутрішньому ринку.

Конкуренція (від латинського *concurere*) — це категорія і поняття, що відображає процес змагання між виробниками за найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів та послуг [1].

Згідно з поведінковим підходом, що характерний класичній і неокласичній школі, конкуренцію розуміють як сукупність взаємозалежних спроб різних продавців встановити контроль на ринку (зокрема, над цінами), без домовленості між собою отримати вигідні умови продажу і купівлі товару. Конкуренція, або суперництво, з точки зору класиків, характеризує дійсну поведінку ринкових агентів, спрямованих на завоювання лідируючого положення на ринку.

Інформаційний підхід Ф. Хайєка полягає у визначенні конкуренції як наявності інформації про те, "що, як, для чого і в якій кількості виробляти". Використання цієї інформації дозволяє здійснити ефективний вибір серед обмежених ресурсів і варіантів їх використання [3].

Функціональний підхід до розуміння змісту конкуренції передбачає боротьбу "нового" зі

"старим". На думку Й. Шумпетера, саме механізм конкуренції допомагає підприємцю-новатору отримати ринкову владу і витіснити з ринку застарілий продукт та менш ефективні технології [4].

Можна посылатися на авторитет західних експертів з цього питання для того, щоб усунути зайвий історичний аналіз. Ш. Крамон-Таубадель пророкує, що "виробництво цукру в Україні буде конкурентоспроможним лише тоді, коли доходи від продажу цукру за цінами світового ринку перевищуватимуть сумарні

витрати, пов'язані з придбанням виробничих факторів (земля, посівний матеріал, енергія тощо) також за світовими цінами [5].

Олігополія ЦБК — за сутністю є альтернативним підходом і напрямом розвитку галузі у перехідний період і на перспективу. Його основу складає підхід, що базується на наукових засадах організації як четвертого фактора виробництва (після традиційних — землі, праці та капіталу). Пропонується відокремити виробничу і фінансову діяльність на галузевому рівні через заснування холдингів або інших фінансово-промислових груп. Проект передбачає реалізацію цього проекту з центром у Вінницькій області. Робота ЦБК холдингу полягає не тільки у формуванні цінової та інвестиційної політики дочірніх підприємств (заводів), а й розробленні перманентної програми розвитку ЦБК України. Амбітним може бути проект виробництва цукру на рівні 3 млн т білого цукру на рік. Попит внутрішнього ринку прогнозується в обсязі 2 млн т. та пропозиції на ринок СНГ — до 1 млн т. Ми виходили з того, що експорт цукру може бути традиційним за умови стабілізації вартісних ознак пропозиції на тривалу перспективу. В рамках цього дослідження ми висуваємо місію України у світі: базовим обрано 2005 р., ретроспективу відображає 1990 р., перспективу — 2020 р. (табл. 1).

У ретроспективі (1990) ЦБК України зосереджував 14,3% світового виробництва цукрових буряків. На середньострокову перспективу посівні площі цукрових буряків можуть скоротитися до

Таблиця 2. Прогноз розміщення виробництва цукрових буряків у секторах і по території України (2020)

	Ресурс ріллі		I		II		I+II	
	I	II	%	тис.га	%	тис.га	%	тис.га
Дніпропетровська	1544	586	11,5	38,1	7,3	5,1	10,8	43,2
Харківська	1397	573	10,4	34,5	7,2	5,0	9,9	39,5
Київська	1354	446	10,1	33,4	5,6	3,9	9,3	37,3
Полтавська	1340	490	10,0	33,1	6,1	4,3	9,3	37,3
Вінницька	1223	547	9,1	30,2	6,8	4,8	8,7	35,0
Кіровоградська	1002	427	7,5	24,7	5,3	3,7	7,1	28,5
Черкаська	980	300	7,3	24,2	3,7	2,6	6,7	26,8
Чернігівська	792	708	5,9	19,5	8,8	6,2	6,4	25,7
Сумська	844	496	6,3	20,8	6,2	4,3	6,3	25,2
Хмельницька	809	506	6,0	20,0	6,3	4,4	6,1	24,4
Житомирська	704	566	5,3	17,4	7,1	4,9	5,6	22,3
Тернопільська	439	456	3,3	10,8	5,7	4,0	3,7	14,8
Рівненська	356	304	2,7	8,8	3,8	2,7	2,9	11,4
Львівська	253	607	1,9	6,2	7,6	5,3	2,9	11,5
Волинська	243	437	1,8	6,0	5,5	3,8	2,5	9,8
Одеська		559	0,0	0,0	7,0	4,9	1,2	4,9
Івано-Франківська	95		0,7	2,3	0,0	0,0	0,6	2,3
Сировинна зона	13375	8008	1	330,0	1	70	1	400

Джерело: прогноз власний.

5,36 млн га проти 8,7 млн у 1990 р. Ці тенденції ми спостерігаємо в оглядовій ретроспективі. Програмованим може бути сценарій, за яким ЦБК України стабілізується на рівні: цукор — 3 млн т, виробництво сировини — 24 млн т, частка України у світовому виробництві — 9,5% проти 6,4% у 2005 р. Амбітним у цьому проекті є скорочення посівних площ в Україні до 400 тис. га та досягнення нормальних у світі рівнів урожайності (60 т з 1 га). Для переробки такої кількості сировини програмується участь 60—80 цукрових заводів потужністю 3—4 тис. коренів за сезон переробки.

На етапі макроекономічного програмування ЦБК України йдеться про територіальну організацію і розміщення цукрових заводів. Принциповим є ресурсний підхід за умови мінімізації перевезень цукрових буряків з сировинної зони до заводу. Ми виходимо з обмеженої участі регіонів України у реалізації проекту на рівні 2—3% ресурсів ріллі в товарному секторі економіки областей, що мають кращі природно-кліматичні умови, та до 5% ресурсів

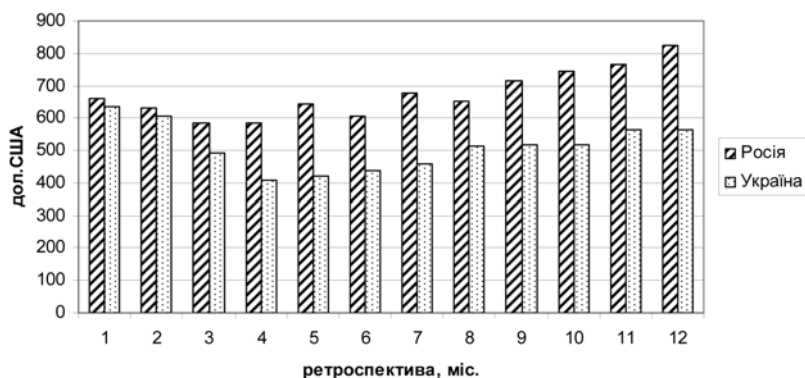

Рис. 1. Ціна цукру в Росії та Україні (2008—2009) маркетинговий рік

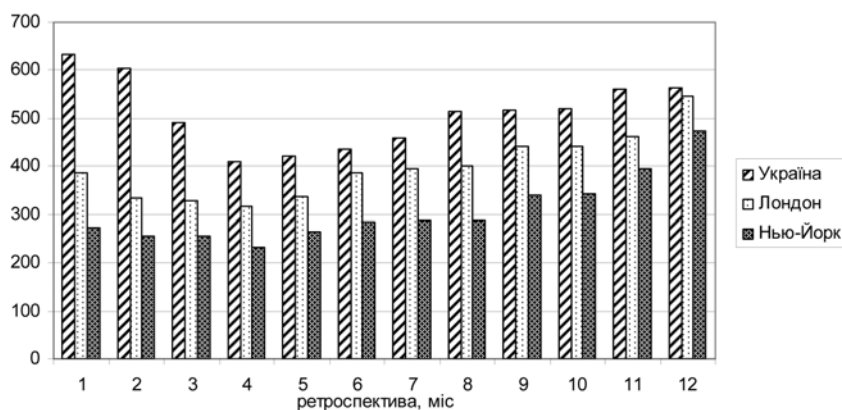

Рис. 2. Ціноутворення на ринках США, Великобританії та України (2008—2009)

для окремих економічно-активних громадян (табл. 2).

За сценарієм стабілізації ЦБК України ми не обмежуємо доступ у зону буряківництва 17 областям пропорційно наявним ресурсам ріллі з тим, щоб створити нову науково-виробничу систему господарств, що відповідає європейським зразкам, зокрема використовуючи технології Франції.

За даними Міжнародної організації цукру, у 2008 р. світове виробництво цього продукту досягло рівня 170 млн т, споживання — 159 млн, що свідчить про насиченість ринку, запаси цукру зросли з 67,8 млн до 74,7 млн т. Основними виробниками цукру у світі є Бразилія, Індія, Китай, Таїланд, Куба, Мексика, Україна, РФ, країни ЄС та Східної Європи. Процес глобалізації ринку цукру супроводжується зростанням виробництва цукру з тростини і скороченням — цукрових буряків. Однією з причин процесу скорочення виробництва цукру в країнах ЄС та Східної Європи, РФ і України є зниження конкурентоспроможності їх виробників. Ціна виробництва цукру з тростини є особливою з урахуванням характеру сировини та природно-кліматичних ресурсів Бразилії, Індії, Китаю. Ці країни пропонують цукор на світовий ринок за більш низькими цінами, ніж це можуть запропонувати виробники з України. Тому конкурентоспроможність ЦБК України залежить від того сегмента світового ринку цукру, де попит підтримується на більш високому ціновому рівні, а ресурси тростинного — обмежені. Ціна в даному разі є фактором, що визначає спроможність ЦБК доставити товар на ринок, вона має імперативний для нас характер.

За останні п'ять років більш за третину світового ринку зайняв бразильський цукор, який продавався за більш низькими цінами. Країни ЄС, Росія, Україна та інші вимушені

були застосувати обмеження імпорту через мито, яке сягало подекуди 90% відсотків (рис. 1).

Треба визнати, що ресурсів цукру для експорту в Україні немає, а тому скористатися позитивним співвідношенням цін немає можливості навіть, якщо митний збір буде скасований. Висновок про конкурентоспроможність українського цукру за рівнем його ринкової кон'юнктури є справедливим, але тривіальним.

Ціни на цукор білий у США і Великобританії у короткостроковій ретроспективі є нижчими (рис. 2).

Характеризувати рівень конкурентоспроможності українського цукру за такими даними можна, але оцінити неможливо. Ціна виражає тільки один бік проблеми — рівень виручки, яка є визначальною до рівня можливих витрат на виробництво. Проте теоретично результат буде однозначно негативний. Для експорту цукру в даному разі необхідно є допомога держави через субсидії або пільги. Згідно ISA (Міжнародної угоди по цукру) світова ціна на цукор встановлюється як середня величина декількох на цукор-сирець через те, що цукор-сирець продається значно інтенсивніше, ніж білий цукор. Цей товар менше боїться вологи і забруднювачів, він більше придатний для перевезень на великі відстані.

Література:

1. Іванюта В.Ф., Іванюта С.М., Писаренко В.В. Мікроекономіка. — Полтава, 2003. — 242 с.
2. Экономика: учебник / Под ред. А.И. Архипова, А.Н. Нестеренко, А.К. Большакова. — М.: Проспект, 1998, — 792 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры: пер. с нем./ Под общ. ред. А.Г. Милейковского. — М.: Прогресс, 1982. — 452 с.
4. Лисецький А.С., Амбросенко О.П., Онищук Ю.В. Цукробуряковий комплекс України: теорія і практика розвитку // Агросвіт. — 2010. — № 7 (квітень). — С. 30—36.
5. Крамон-Таубадель Ш. Ринок цукру в Україні: вчора, сьогодні і завтра // Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За ред. Ш. Крамона-Таубаделя та Л. Штріве. — К.: Фенікс, 1999. — С. 113.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2011 р.